

סימן ה'

מצוה הבאה בעבירה - שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב ה"א):

ארבעת מינים הללו, שהם לולב והדס וערבה ואתרוג, שהיה אחד מהם יבש או גזול או גנוב אפילו לאחר יאוש או שהיה מאשירה הנעבדת אע"פ שבטלו האשירה מלעובדה... פסול.

ומקשה הלחם משנה:

קשה, דלא אמרו כן בריש לולב הגזול אלא משום מצוה הבאה בעבירה ורבינו לא פסק כן אלא כמ"ד דביו"ט שני יוצא בגזול דלא חיישינן למצוה הבאה בעבירה כמו מה שכתב לקמן בפ"ח הל' ט' - כל אלה שאמרנו שהן פסולים פסולים רק ביום הראשון וכשרים בשאר הימים.

וביאור דבריו, דהרמב"ם בהלכה א' פוסק שגזול פסול, ובגמרא איתא דהטעם הוא משום מצוה הבאה בעבירה כדאמרינן (ל ע"א) "אמר ר' יוחנן משום רשב"י משום דהוה ליה (גזול) מצוה הבאה בעבירה". ואילו בהלכה ט' פוסק הרמב"ם שכל הפסולים, כגון גזול וגנוב, הם פסולים רק ביום הראשון ולא בשאר הימים. א"כ לית ליה לרמב"ם פסול של מצוה הבאה בעבירה שהרי בגמרא משמע שמשום מצוה הבאה בעבירה פסול לולב הגזול כל שבעה והרי הרמב"ם בהלכה ט' מכשירו לשאר הימים.

ומתריך הלחם משנה, דהרמב"ם סובר כשיטת שמואל (ל ע"א) דגזול כשר בשאר הימים ופשיטא דסבירא ליה מצוה הבאה בעבירה, והיינו דווקא ביו"ט ראשון דהוי דומיא דקרבת, דאמרו שלאחר יאוש פסול משום מצוה הבאה בעבירה. משא"כ בשאר הימים אפילו במקדש שהוא מדאורייתא שונה לולב הגזול מקרבן גזול הואיל ויוצא בשאול.

וצריך ביאור בתירוצו של הלחם משנה, שסובר שפסול של מצוה הבאה בעבירה הוא דווקא ביו"ט הראשון, והוי לולב הגזול כקרבת גזול. לעומת שאר הימים שלולב גזול לא הוי כקרבת גזול משום שיוצא בשאול, ולכן לולב גזול אין בו פסול של מצוה הבאה בעבירה בשאר הימים, וצריך להבין מה הקשר בין זה שיוצא בלולב שאול לבין הכשר לולב גזול.

ועוד יש להקשות, דגזול פסול ביו"ט ראשון הואיל וזו מצוה הבאה בעבירה. וא"כ גם ביום השני במקדש שהוא מדאורייתא מהיכי תיתי להכשיר לולב הגזול, ואין לומר שהרמב"ם מדבר דווקא בגבולין ולא במקדש, כי א"כ היה צריך לכתוב ולפרש זאת.

לכאורה היה אפשר להסביר את הלחם משנה ע"פ שיטת הפנ"י (שהובא בסימן הקודם), דהואיל ויוצא בשאול אזי מגלה התורה שאין דין של "לכם" בשאר הימים, וא"כ א"צ בעלות ממונית על החפץ. ולכן מעשה הגזילה לא הועיל לו לעצם קיום המצוה שהרי אין הוא זקוק לבעלות ממונית על ארבעת המינים. וכך יש להסביר את הלחם משנה, שפסול מצוה הבאה בעבירה שייך רק ביו"ט ראשון שמעשה הגזילה מועיל למצוה, דמהני ליה לקיים דין "לכם" דבעינן בעלות ממונית על ארבעת המינים. אך בשאר הימים דמעשה העבירה לא נצרך לעצם קיום המצוה דהרי יוצא בשאול, על כן גזול כשר בשאר הימים הואיל ולא נצרך בו מעשה העבירה.

מיהו קשה לומר סברא זו ע"פ גירסת המגיד משנה ברמב"ם, שגורס שארבעת המינים של אשירה פסולים משום מצוה הבאה בעבירה, דאם נבאר את הרמב"ם ע"פ שיטת הפנ"י הרי שמצוה הבאה בעבירה פירושו שהעבירה מסייעת למצוה. א"כ באשירה אין העבירה מסייעת למצוה (ועיין בשיעור הקודם). ואף הרמב"ם בפירוש המשניות על משנתנו כותב שלולב של אשירה פסול משום מצוה הבאה בעבירה.

א"כ הדרא קושיא לדוכתא, וצריך למצוא ביאור אחר לדבריו של הלחם משנה.

השו"ע (סי' תרמט סע"א) פוסק:

כל ארבעה המינים פסולים בגזול ובגנוב... אבל גזול וקנאו בלא סיוע המצוה כגון גזל לולב ושיפהו כשר דקנייה בשינוי מעשה ומיהו לא יברך עליו. ויש מי שאומר (הובא בטור בשם הארחות חיים) דלא נפסל גזול וגנוב אלא לגנוב ולגזול עצמו אבל לאחרים כשר בשאר הימים חוץ מיום הראשון.

והמג"א (סק"ג) מבאר את שיטת היש אומרים (הארחות חיים) דמיירי הכא לפני יאוש בעלים, ולכן אין אחרים מברכים על הלולב ביום הראשון אלא רק מהיום השני, ואע"פ שהבעלים לא התיאשו לא חשיב מצוה הבאה בעבירה כלפי אחרים. ומביא המג"א את בעל המלחמות שחולק על הארחות חיים וסובר שגם לאחרים זה נחשב מצוה הבאה בעבירה, ולכן אין הם יכולים לברך על הלולב אפילו ביום השני.

והקשה בספר כפות תמרים, לפי שיטת הארחות חיים, היאך אחרים יוצאים ידי חובתם בלולב הגזול בשאר הימים והרי זה לפני יאוש בעלים ואף שינוי רשות אין כאן, ולא נעשה קניין שיסיים את קנייני הגזילה.

הגר"א (שם סק"ג) מסביר, שהטעם לפסול מצוה הבאה בעבירה הוא דאין קטגור נעשה סנגור. א"כ ע"פ טעם זה הפסול של אין קטגור נעשה סנגור שייך דווקא לאדם שגנב או גזל את הלולב, אך אם השאילו לאחר אין שייך הטעם דאין קטגור נעשה סנגור, ועפ"ז צריך להבין את דברי בעל המלחמות מדוע אין אחרים יכולים לצאת ידי חובת המצוה בשאר הימים בלולב הגזול.

וננסה לבאר את מחלוקתם של בעל המלחמות והארחות חיים:

איתא לעיל בפרק קמא (ט ע"א) שסוכה גזולה פסולה שנא' "חג הסוכות תעשה לך" (דברים טז, יג) - משלך ולא גזול. ובתוס' (שם, ד"ה ההוא) מקשה, מדוע הגמרא לא אומרת שסוכה גזולה פסולה משום מצוה הבאה בעבירה.

ובמנחת חינוך (מצוה שכה, אות י) מביא תירוץ אחר לשאלת התוס', וזהו תמצית דבריו: בחיוב אכילה בסוכה איכא שני דינים:

- א. מצוה חיובית של אכילת כזית בלילה הראשון בתוך הסוכה.
- ב. מצוה קיומית שאם במשך שבעת הימים רוצה לאכול סעודת קבע מחויב לאוכלה בתוך הסוכה.

אם כן, כאשר הסוכה גזולה זוהי מצוה הבאה בעבירה מפני שאין קטגור נעשה סנגור (כמו שכתב הגר"א), ולכן הוא אינו יכול לקיים את מצוות האכילה בלילה הראשון. אך לגבי שאר הימים, אין לומר שמפני שזו מצוה הבאה בעבירה חשיב כאילו אוכל מחוץ לסוכה, ולמרות שהסוכה פסולה לא חל עליה שם חפצא של עבירה דנימא כאילו אוכל חוץ לסוכה כיון שאין חיוב אכילה בשאר הימים. ולכן דווקא בכזית הראשון שיש חיוב אכילה אין יכול לצאת ידי חובה בסוכה גזולה כי אין קטיגור נעשה סניגור. אבל בשאר ימי החג ניתן לאכול בסוכה זו כי אין "חיוב אכילה" כמו בלילה הראשון, ואין חלות שם פסול על הסוכה לכך אין להחשיב את הסוכה כפסולה אלא רק בכזית ראשון הוי מצוה הבאה בעבירה. לכך נצרך הפסוק "חג הסוכות תעשה לך" לומר שאף שמדין מצוה הבאה בעבירה אין לפסול את הסוכה בשאר הימים, בכ"ז פסול מגזיה"כ. ויוצא מדבריו שפסול מצוה הבאה בעבירה מתייחס רק לגברא שאין הוא יכול לקיים המצוה, אבל בחפצא אין פסול של מצוה הבאה בעבירה.

ואילו השערי ישר (שער ג, פי"ט) חולק על המנחת חינוך וסובר שמצוה הבאה בעבירה זה פסול בחפצא, וראייתו כמו שמצינו בגמרא (ל ע"א) "דגזול פסול דומיא דפסח", ומשמע דהוי פסול בחפצא כפסח.

עפ"ז אפשר להסביר את המח' בין הארחות חיים לבעל המלחמות:

הארחות חיים סובר שבלולב הגזול לפני יאוש, אחרים יוצאים ידי חובה מפני שמצוה הבאה בעבירה הוא פסול בגברא (וכך יסבור גם המנחת חינוך). לעומתו, בעל המלחמות סובר שמצוה הבאה בעבירה הוא פסול בחפצא, ולכן אחרים לא יוצאים ידי חובה בלולב הגזול אע"פ שהם עצמם לא עשו את מעשה העבירה (וכך יסבור גם השערי ישר).

לפ"ז נוכל להסביר את תירוץ הלחם משנה גם לפי גרסת המגיד משנה והרמב"ם בפירוש המשניות, שלולב של אשירה פסול משום מצוה הבאה בעבירה:

ראשית, עלינו להבין מדוע לולב של אשירה יש בו פסול של מצוה הבאה בעבירה.

איתא בגמרא (לא ע"ב) "לולב של ע"ז לא יטול ואם נטל כשר". ומסביר רש"י (ד"ה ואם נטל כשר) דאף שלולב של ע"ז אסור בהנאה, מצוות לאו ליהנות ניתנו ולכך יוצא ידי חובה בדיעבד בלולב של ע"ז, וה"ה בלולב של אשירה.

ויש להבין לפי"ז, מדוע בלולב של ע"ז יוצא ידי חובה ובלולב של אשירה אינו יוצא. אלא י"ל שלולב של ע"ז אינו הולך לשריפה דניתן לבטל את הע"ז (בע"ז דעכו"ם), ולכך אין זה מצוה הבאה בעבירה. לעומתו לולב של אשירה הואיל ואין היתר לאיסורו ואזיל לשריפה, לא ניתן לבטל את העבירה שיש בגוף הלולב ולכן לא יוצא ידי חובה.

מכל האמור לעיל יוצא שהטעם שמצוה הבאה בעבירה בלולב של אשירה הוא משום שהעבירה גורמת שלא יהיה דין ממון בחפצא. וכן מצינו בתוס' לקמן (לה ע"א, ד"ה לפי) וז"ל:

וא"ת, גבי לולב של אשירה ושל עיר הנדחת למה לן טעמא דמיכתת שיעוריה, תיפוק ליה

משום דבעינן דין ממון... וי"ל, דנקט דמיכתת שיעוריה כדי לפסול ביו"ט שני.

וביאור דבריהם: מדוע בלולב של אשירה צריך את הטעם של מיכתת שיעוריה ומשום כך אין יוצאים ידי חובה בלולב של אשירה, תיפוק לי משום שאין לו דין ממון משום שדינו לשריפה. ומתמצים התוס' שחייב דין ממון הוא רק ביו"ט ראשון, ולכן בעינן דין מיכתת שיעוריה לפסול לולב של אשירה בשאר הימים.

ובאותה הדרך יש לשאול לשיטת המגיד משנה, למה לן טעמא דאין יוצאים בארבעת המינים של אשירה משום מצוה הבאה בעבירה תיפוק ליה משום שאין בזה דין ממון. והתירוץ הוא פשוט, דכל העניין של מצוה הבאה בעבירה באשירה פירושו שהעבירה גורמת שלא יהיה דין ממון, ולכן לפי המגיד משנה לולב של אשירה יפסל דווקא ביום הראשון דבעינן "לכם".

עתה נחזור לפירוש הלחם משנה דהפסול של מצוה הבאה בעבירה דומיא דקרנן פירושו: שמצוה הבאה בעבירה הוא פסול בחפצא (כמו שראינו בשערי ישר לעיל וכן בשיטת המלחמות). לכן הפסול של מצוה הבאה בעבירה הוא דווקא ביו"ט ראשון משום שצריך דין ממון, ובאשירה הואיל וזו מצוה הבאה בעבירה וצריך לשורפה א"כ אין כאן דין ממון, אבל בשאר הימים דלא בעינן דין ממון, אין העבירה מפריעה לגוף המצוה. ולכן לולב הגזול ולולב של אשירה פסולים משום מצוה הבאה בעבירה ביו"ט ראשון אך יוצאים בהם בשאר הימים.

אולם קשה, דהרמב"ם (בפ"ח הל' ט) כותב שכל הפסולים ביום הראשון ולא בשאר הימים, אבל הפסול שהוא משום ע"ז מעכב כל שבעה. והרי לפי דברינו אשירה כשרה בשאר הימים, דאין פסול של מצוה הבאה בעבירה מעכב בשאר הימים. ומדוע כותב הרמב"ם שפסול של ע"ז מעכב כל שבעה והרי אשרה הוא ג"כ פסול של ע"ז, וצ"ע.

ויש ליישב, די שלושה סוגים של מצוה הבאה בעבירה:

א. העבירה רק על הגברא ואין פסול שמתייחס לחפצא.

ב. העבירה מתייחסת לחפצא אך איננה בגוף החפץ.

ג. העבירה מתייחסת לחפצא ואף נמצאת בגוף החפץ.

את ההגדרה הראשונה מצינו בירושלמי (שבת פ"ג ה"ג) על דברי המשנה שם "הקורע בחמתו, ועל מתו, וכל המקלקלים - פטורים". מכאן לומדים, שאם קרע על מתו בשבת יוצא ידי חובת קריעה. ושואל הירושלמי: "לא כן אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוצדק, מצה גזולה אינו יוצא ידי חובתו בפסח, אמר להו, תמן (מצה גזולה) גופה העבירה, ברם הכא (קריעה) הוא עבר עבירה, כך אני אומר: הוציא מצה מרה"י לרה"ר, אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח".

וביאר הפני משה, שבמצה גזולה היא גוף העבירה, ובעבירה היא באה לו. אבל בקורע בשבת הוא עבר עבירה בכך שחילל שבת אך אין פגם בקריעה עצמה, שהרי אילולי שבת חייב הוא לקרוע ולכן יוצא ידי חובת קריעה, ואילו מצה גזולה היא גופא לעולם בעבירה היא.

ע"פ שתי ההגדרות הנוספות במצוה הבאה בעבירה יש לחלק בין לולב הגזול לבין לולב של אשירה.

בלולב הגזול העבירה מתייחסת לחפץ אבל היא לא בגוף החפץ, משא"כ בלולב של אשירה העבירה היא בגוף החפץ. ולכן ללולב של אשירה אין תקנה אלא בשריפה. והנפק"מ פשוטה, לולב גזול אם העבירה לא נצרכת לגוף המצוה יוצא ידי חובתו, אבל לולב של אשירה הואיל ועברו באשירה עבירה, אז זהו ממש פסול בחפצא ואין לו תקנה.

ולכן הרמב"ם (בהלכה ט) אומר שפסול של ע"ז פסול כל שבעה כי זוהי מצוה הבאה בעבירה בגוף החפץ.